

STRZEGOCIN

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

STRZEGOCIN, dawny powiat nowomiejski ziemi zakroczymskiej województwa mazowieckiego (ob. powiat pułtuski, województwo mazowieckie) / dekanat nowomiejski diecezji płockiej – prowincja wielkopolska zakonu bernardynów (ob. dekanat nasielski diecezji płockiej), kościół konwentualny, pielgrzymkowy (ob. parafialny) pw. Matki Boskiej Szkaplerznej i św. św. Franciszka i Antoniego, kompletna późnobarokowa polichromia wnętrza

Datowanie (z fazami)

1790-1791

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

o. gwardian Franciszek Miaskowski, przełożony konwentu

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

Kazimierz Ślizawski

Historia powstania

Pierwszy drewniany kościół misyjny zbudowany między 1670 i 1680 z fundacji Jana Kazimierza Bielińskiego, wojewody malborskiego i starosty mławskiego, na pomieszczenie sprowadzonego z dworu w Sokołowie słynącego łaskami obrazu Matki Bożej, spalony 1687, w latach 1682-1684 i 1684-1690 placówka misji prowadzonych kolejno przez jezuitów i dominikanów, objęta w 1690-1693 przez bernardynów, kolejny pożar w 1771 r. Budowa murowanego kościoła, skierowanego prezbiterium na zachód, ze wschodnim (frontowym) skrzydłem klasztoru od 1740 z fundacji Jana i Brygidy Wesslów, przerwana 1741, podjęta 1763 przez bud. Samuela Fischera z Gdańska (zatrudnianego wcześniej przez ten zakon w Łowiczu i Ratowie nad Wkrą), pod nadzorem o. Jana Narębskiego, ukończona 1776, pożar części świątyni w 1788, odbudowa 1789-1791 staraniem o. gwardiana Franciszka Miaskowskiego, wtedy realizowana kompletna polichromia późnobarokowa ścian i sklepień z zespołem ośmiu iluzjonistycznych ołtarzy na ścianach naw bocznych, figurami apostołów i świętych na filarach oraz scenami pobocznymi, konsekracja 1792.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

W 1868 r. nastąpiła kasata konwentu, później w roli filialnego parafii w sąsiednim Gąsiorowie, remonty w latach 1886-1890, 1895. Parafialny od 1906 r., uszkodzony 1944-1945, później remontowany. Polichromie przemalowane 1886, uszkodzone 1944-1945, restaurowane 1982-1990 ze znacznymi partiami rekonstrukcji przez art. kons. Andrzeja Wróbla i Kazimierza Patejuka z Warszawy, ostatnio realizowane sukcesywnie od 2017 r. przy kolejnych ołtarzach w nawach bocznych i przy chórze muzycznym oraz w kruchcie.

Kompozycja / układ

Dekoracja malarska dzieli się na kilka odrębnych części. Na kolebkowym, uzupełnionym o lunety sklepieniu prezbiterium i na piętrze chóru zakonnego oraz w trójnawowym, czteroprzęsłowym korpusie nawowym typu halowego główny cykl maryjny, odpowiednio sceny zbiorowe: Maria wniebowzięta wśród chórów anielskich (Regina angelorum), na ścianach bocznych grupy świętych zakonników i duchownych z franciszkanami oraz męczennic; przedstawienie niebios z Trójcą Św. i Marią-Orędowniczką grzeszników na kuli ziemskiej w otoczeniu archaniołów, serafinów i cherubinów i aniołów, na ścianach z czterema grupami proroków i patriarchów Starego oraz apostołów i świętych Nowego Testamentu, następnie czterodzielne sceny odwołujące się do hymnów maryjnych, wszystkie opatrzone łańciskimi inskrypcjami z cytatami z tychże (miejscami błędnie zrekonstruowane lub przemieszane) i ujęte ćwierćkolistymi balustradami tralkowymi, z gwiazdami na styku krzyża wysklepków: w przęsłach nawy głównej i ponad chórem organowym – Salve Regina, nawy południowej – Magnificat, północnej – Ave Maria (Pozdrowienie Anielskie), łącznie 52 sceny.

W kaplicy południowej Ukrzyżowania Pańskiego w górnej strefie ścian bocznych sceny Modlitwy w Ogrojcu i Pojmania Jezusa, na sklepieniu grupa obłoków z glorią promienistą i klęczącym aniołem z krzyżem (w relacji z Jezusem w Ogrojcu poniżej), w północnej, umieszczonej nad zakrystią i

dedykowanej Wniebowzięciu Najśw. Marii Panny i św.św. Franciszkowi i Antoniemu odpowiednio kulisowa iluzjonistyczna architektura *en grisaille*, zwieńczona tralkowymi balustradami, z otwierającymi się arkadowo wnętrzami, w których sceny – od południa z żywota św. Franciszka: św. Franciszek i św. Dominik oraz Odkrycie grobu św. Franciszka, od północy – cud św. Antoniego z osłem, na ścianie szczytowej Wniebowzięcie Najśw. Marii Panny, przy wejściu, po bokach w niszach postaci *en grisaille* św.św. Wawrzyńca i Floriana. Na parterze, w obejściu między obiema kaplicami i zakrystią, ozdobne obramienia *rocailles* z zatartymi scenami figuralnymi.

Na ścianie szczytowej chóru muzycznego iluzjonistyczne przedstawienia bocznych wież basowych prospektu organowego. We wschodnich ścianach szczytowych dekoracje w dwóch strefach, w dolnej w płytkich zamkniętych koszowo wnękach sceny figuralne, opatrzone u góry inskrypcjami z Biblii: w południowej – Odnalezienie Jezusa w świątyni jerozolimskiej, w północnej – święci Franciszek i Dominik błagający Marię jako Orędowniczkę o powstrzymanie gniewu Jezusa jako sędziego Dnia Ostatecznego, z widokiem piorunów uderzających w głaz spięty łańcuchami przez Śmierć i Szatana, w tle chwiejący się w posadach dwuwieżowy kościół franciszkański; w górnej strefie iluzjonistyczne, na wpół otwarte okna z wychylającymi się zakonnikami.

W korpusie nawowym na filarach, na piszczelowych ciemnogrowych cokołach przedstawienia *en grisaille* Salvatora Mundi (naprzeciw ambony) i Ewangelistów (symbole na oddzielnych podstawach), na pilastrach ścian bocznych – pozostałych Apostołów, w podobnym układzie, z aniołkami trzymającymi ich atrybuty; w tle podpór i gurtów iluzjonistyczne płyciny o ciemnoróżowym zabarwieniu, u góry z wątlymi, białawymi motywami *rocailles*; na ścianach wschodnich i zwnętrznich podpór międzynawowych, nad wejściami do kaplic przyprezbiterialnych oraz na ścianie frontowej chóru muzycznego i wież owalne medaliony ze stacjami Drogi Krzyżowej, obwiedzione grubą ramą ornamentálną z mniejszym owalem w kluczu zawierającym numer, sceny figuralne płytko na tle wzgórz.

Zespół ośmiu iluzjonistycznych nastaw bocznych, zestawiane w poszczególnych przęsłach parami, na ciemnoczerwonych tłach wnęk zamkniętych półkoliście, z parami owalnych zakratowanych okienek, o fantazyjnych formach późnobarokowo-rokokowych struktur, ze stolarskimi mensami i oprawionymi w ramy obrazami sztalugowymi w polach głównych – górne malowane iluzjonistycznie, z podziałem na przęsła i strony południową i północną: św. Barbara i św. Anna (?), NN święta ze sztandarem i św. Katarzyna Aleksandryjska w wizji z Dzieciątkiem Jezus, św. Erazm i św. Teresa z Avila, św. Mikołaj i św. Zofia.

W kruchcie, w przęsłach bocznych na ścianie zachodniej, pod lunetami sklepienia, przedstawienia: po lewej piekła z płomieniami i trzema uczującymi czartami, po prawej pokutująca w płomieniach dusza czyścowa z Okiem Opatrzności Bożej, wszystkie opatrzone banderolami z fragmentarycznie zachowanymi polskimi inskrypcjami w dwóch wierszach; centralnie, nad wejściem głównym inskrypcja łacińska w czterech liniach: 1791 / HAEC PORTA DO-/ MINI IUSTI ITRA / BUNT PER EAM”.

Ikonografia

Rozbudowana dekoracja, obejmująca całe wnętrze świątyni i złożona z głównego cyklu maryjnego oraz uzupełniających programów w obu kaplicach przyprezbiterialnych, zespołu świętych apostołów jako filarów kościoła (pełniącego rolę zacheuszków) oraz Drogi Krzyżowej pełni rolę opartego na dogmatyce, teologii i liturgii Kościoła łacińskiego doby potrydenckiej moralitetu przeznaczonego jako element wizualny oprawy wnętrza i działalności kaznodziejskiej zakonników w tym miejscu pielgrzymkowym związanym z kultem słynącego łaskami obrazu Matki Bożej z Sokołowa. W cyklu maryjnym kanwą programu są popularne w tym okresie hymny maryjne: Salve Regina, Magnificat i Ave Maria (Pozdrowienie Anielskie), rozpropagowane szeroko wśród pątników. Ekspozowany jest też wątek pośredniczenia Marii jako orędowniczki grzeszników w ich modlitwach u Boga, pośrednio także jako opiekunki świata i Kościoła w okresach zagrożeń.

Analiza formalno-stylistyczna

Stan zachowania polichromii różni się znacząco w poszczególnych częściach świątyni – na ogół są one silnie przemalowane i straciły swój oryginalny charakter. Stosunkowo najlepiej, pomimo późniejszych konserwacji i retuszy, zachowały się malatury na sklepieniu prezbiterium i piętrowego chóru

zakonnego, najgorzej – w obu kaplicach oraz na filarach i pilastrach, ścianie wschodniej korpusu i w kruchcie. Na podstawie analizy pierwszego zespołu można określić Kazimierza Ślizawskiego, artystę nieznanego z innych dzieł i o nieustalonym rodowodzie, jako kontynuatora, właściwie epigona tradycji malarstwa późnobarokowego z lat 30.-70. XVIII w. z jego postpozzowską kompozycją z powolnym odejściem od *quadratury*, rozdrobnieniem i schematyzacją motywów i grup figuralnych oraz stopniową redukcją gamy barwnej (na Mazowszu i Kujawach to głównie prace artystów zakonnych: braci bernardyńskich Walentego Żebrowskiego, zm. 1764, i Paschalisa Wołosa, zm. 1785, w kościołach tego zakonu w Warszawie, Ostrołęce i Skępem-Wymyślinie, oraz paulińskich – braci Dobrzeniewskich / Dobrzenieckich, w Łęczeszycach pod Grójcem). Zależność taka jest jednak ograniczona wyłącznie do sposobu komponowania grup figuralnych oraz gestykulacji i modelunku strojów – wszystkie one można jednak wytłumaczyć recepcją tych samych serii graficznych o najczęściej augsburskiej proveniencji. Znajomość tych obiegowym w tym okresie grawiur poświadcza też wykorzystanie przez Ślizawskiego w Strzegocinie modeli do budowy fantazyjnych struktur nastaw bocznych. Zespół malatur strzegocińskich jest więc dalekim echem i zarazem ostatnim ogniwem rozwojowym w tej trwającej kilkadziesiąt lat tradycji artystycznej.

Źródła i literatura przedmiotu

T. Herburt, *Klasztor OO. Bernardynów w Strzegocinie*, „Zorza”, 1844, s. 62-63; H. E. Wyczawski, *Strzegocin*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, prac zbiorowa pod red. tegoż, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 358; Warszawa, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Dział Ewidencji i Rejestru Zabytków Ruchomych, karty nr CIX 010001499-050001499, 03001500-040001500, 010001510-091001510, 100001510-101001510, 110001510, 120001510, 130001510-134001510, 140001510, 150001510, 160001510, 170001510, 180001510, 190001510, 200001510, 210001510, marzec 1979, oprac. R. Juraszowa; Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. XI: *Dawne województwo warszawskie*, red. M. Omilanowska, J. Sito, z. 20: *Pułtusk i okolice*, oprac. zbior., Warszawa 1999, s. 107-108, fig. 27, 28, 145-150.

Fotografie:

Invenit in se ipso... Doctorum L. 2.

